

Henryk Cimek

**EUGENIUSZ WALCZAK: *CHŁOPSKIE
STRONNICTWO RADYKALNE 1919–1928***

**WYD. MUZEUM HISTORII POLSKIEGO RUCHU LUDOWEGO,
LUDOWE TOWARZYSTWO NAUKOWO-KULTURALNE,
WARSZAWA 2001, 142 SS.**

Książka E. Walczaka jest pierwszym naukowym opracowaniem dziejów Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego i stanowi skróconą wersję rozprawy doktorskiej Autora, który postawił sobie za cel wypełnienie istotnej luki w badaniach nad dziejami politycznego ruchu chłopskiego w Drugiej Rzeczypospolitej. E. Walczak przeprowadził dość szeroką kwerendę archiwalną, choć nie dotarł do kilku zespołów, m.in. do akt Urzędu Wojewódzkiego Lwowskiego, do sprawozdań sytuacyjnych starostów w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie, a także do wielu akt Komunistycznej Partii Polski, co zubożyło jego rozważania na temat stosunku komunistów do politycznego ruchu chłopskiego, w tym także do ChSR. Lektura tekstu wskazuje, że Autor tylko sporadycznie sięgał do tych źródeł (por. m.in. s. 96–97). Szkoda również, że niedostępne okazały się akta przechowywane dawniej w Centralnym Archiwum MSW. W wykazie źródeł nie figuruje także zespół akt własnych ChSR. We wstępie należało więc wyjaśnić, czy akta te istniały, czy może się nie zachowały. W innych partiach książki niekiedy znajdujemy informacje na ten temat, ale są one niewystarczające.

Zastrzeżenia można wysunąć także wobec innych działów bibliografii. Wśród tytułów prasowych brakuje pojedynczego numeru „Jedności Chłopskiej” ze stycznia 1919 r., którego redaktorem naczelnym i wydawcą był Tomasz Dąbał. Należało też sięgnąć do jedynej biografii książkowej tego działacza (H. Cimek: „Tomasz Dąbał 1890–1937”, Rzeszów 1993), który był współzałożycielem ChSR i współpracownikiem ks. Eugeniusza Okonia, przywódcy tego Stronnictwa. Jest to niezrozumiałe tym bardziej, że Autora podobno „intrygował” problem współpracy tych dwóch różniących się poglądami działaczy (s. 3). Temperamenty bowiem, wbrew temu, co

pisze E. Walczak (s. 3), mieli oni podobne. Istnieje też literatura na temat stosunku komunistów do politycznego ruchu chłopskiego, m.in. książka H. Cimka pt. „Sojusz robotniczo-chłopski w Polsce 1918–1939”, Warszawa 1989, przydatna także i do dziejów ChSR. Nie rozumiem również, jak E. Walczak mógł pominąć książkę Jana Jachymka „Polskie Stronnictwo Ludowe-Lewica 1913–1924”, Lublin 1991. Wystarczyło sięgnąć do indeksu osobowego zamieszczonego w tej książce, by przekonać się o tym, jak często jej Autor pisał o ks. E. Okoniu, zresztą o ChSR także. W wykazie „Źródła i literatura” podtytuł „Pamiętniki” (s. 137) powinien brzmieć: „Pamiętniki i wspomnienia”. Co się tyczy warsztatu naukowego i opracowania redakcyjnego nasuwają się też i inne uwagi, m.in. brakuje jednej strony spisu treści.

Autor przyjął „problemowo-chronologiczny” układ pracy, która składa się z pięciu rozdziałów. Postawił sobie trzy „zasadnicze problemy badawcze” (s. 4): 1. Geneza Stronnictwa, jego baza społeczna i zasięg terytorialny; 2. Oblicze ideowo-polityczne Stronnictwa i 3. Miejsce ChSR w ruchu ludowym i jego wkład do ogólnego dorobku tego ruchu. Na s. 3 Autor podkreśla, że chciał wyjaśnić „legendę” powstałą wokół osoby ks. E. Okonia i powody jego współpracy z Tomaszem Dąbałem. Należy podkreślić, że E. Walczakowi udało się odpowiedzieć na powyższe pytania badawcze z różnym skutkiem.

W rozdziale I „Geneza ChSR” Autor scharakteryzował, zresztą dość pobieżnie, działalność ks. E. Okonia w „Republice Tarnobrzesckiej” i w kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Początkom działalności poselskiej ks. E. Okonia poświęcono 5 stron. Autor twierdzi m.in. (s. 12), że ks. E. Okoń poinformował zebranych na wiecu 6 listopada 1918 r. o tworzeniu przez siebie ChSR. Powołuje się przy tym na „Pamiętniki włościanina” Jana Słomki (Warszawa 1983, s. 261). Problem polega na tym, że na wspomnianej stronie w „Pamiętnikach” Słomki nie ma tej informacji. Ponadto z przypisu 16 (s. 12) wynika, że „Pamiętniki” te rzekomo liczą co najmniej 430 stron, w rzeczywistości zaś tylko 344 strony. Można też dyskutować z tezą, że to ks. E. Okoń „jako pierwszy stał się wyrazicielem potrzeb ekonomiczno-społecznych najbiedniejszej i kulturalnie zaniedbanej grupy chłopów” (s. 17). Według ustaleń Autora, ks. E. Okoń wygłosił w 1919 r. 14 przemówień sejmowych, zgłosił 10 wniosków i złożył 15 interpelacji (s. 23). Ze „Skorowidza osobowego do sprawozdań stenograficznych z posiedzeń plenarnych Sejmu Ustawodawczego” wynika, że poseł E. Okoń w 1919 r. zabrał głos 22 razy, a w ogóle w SU – 51 razy. Prokuratura wystąpiła o wydanie go sądom 4 razy, przy czym SU trzykrotnie wyraził na to zgodę. Ponadto ks. E. Okoń był wykluczony z 5 posiedzeń SU.

W rozdziale II omówiono powstanie ChSR (5 stron) i jego założenia programowe (11 stron). Autor odniósł się do większości dotychczasowych, niekiedy bardzo rozbieżnych ustaleń dotyczących daty powstania ChSR. Można jednak mieć wątpliwości, czy „oficjalnie ChSR powstało 19 grudnia 1919 r.” (s. 27). Rzeczywiście tego dnia E. Okoń poinformował z tribuny sejmowej o tworzeniu „radykalnej grupy chłopskiej”, w której imieniu chciał przemawiać (por. H. Cimek: „Tomasz Dąbal...”, s. 93). Mówił jednak tylko o grupie, a nie o nowym stronnictwie. Ponadto T. Dąbal, partner E. Okonia, do 19 grudnia 1919 r. był członkiem PSL-Lewicy. Na dodatek obydwaj działacze ostro ze sobą rywalizowali w tym czasie, po czym dogadali się, zresztą tylko na kilka miesięcy. Nie tylko E. Okoń, ale również T. Dąbal planował w październiku 1919 r. utworzyć nowe stronnictwo chłopskie, chcąc zrealizować zamiar ze stycznia 1919 r., kiedy to na łamach „Jedności Chłopskiej” w artykule redakcyjnym wysunięto postulat zorganizowania Chłopskiego Stronnictwa Postępowego, a nie Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego (por. „Rwijmy pęta i kajdany!” *Ibidem*, s. 1). E. Okoń musiał o tym wiedzieć, być może także akceptował ten zamiar, ponieważ w tym samym numerze pisma ukazał się jego artykuł pt. „Z morza łez i krwi chłopskiej ku lepszej doli!” Obydwaj działacze dążyli więc do utworzenia nowych stronnictw, z tym że Chłopskie Stronnictwo Postępowe miało powstać w wyniku zjednoczenia ruchu ludowego. Okoń i Dąbal porozumieli się w grudniu 1919 r. Sądzę, że ChSR powstało nie 19 grudnia 1919 r., lecz po tej dacie, ale na pewno przed 11 stycznia 1920 r. Również E. Walczak nie znalazł przekazu źródłowego potwierdzającego powstanie ChSR „oficjalnie” 19 grudnia 1919 r. (por. s. 27).

Najłatwiejszym zadaniem dla E. Walczaka było omówienie założeń programowych ChSR, jednak i w tym przypadku niekiedy zabrakło mu precyzji. Nie jest bowiem prawdą, że już w pierwszym zdaniu programu stwierdzono, że ChSR jest organizacją polityczną założoną „wyłącznie [podkreślenie – H. C.] dla chłopów” (s. 30). Zdanie to zawiera sformułowanie, że ChSR było organizacją polityczną „na wskroś” chłopską („Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego”, t. II: „1918–1931”, Warszawa 1967, s. 71). Ponadto do ChSR nie należeli wyłącznie chłopci, o czym pisze sam Autor, m.in. przy omawianiu prób pozyskania do Stronnictwa inteligencji.

Na s. 31 znajdujemy informację, że Chłopskie Stronnictwo Radykalne odrzucało ustawę sejmową z 15 lipca 1920 r. w sprawie reformy rolnej i uchwałę z 10 lipca 1919 r. dotyczącą tej samej kwestii, natomiast nieco dalej (s. 64) Autor pisze o przystąpieniu Stronnictwa do „ostrej i powszechnej walki o realizację reformy rolnej w myśl uchwały

z 10 lipca 1919 r.” Z kolei na s. 68 Autor znowu pisze o jej zwalczaniu. Jak więc było w rzeczywistości?

Z problemem bazy społecznej ChSR Autor usiłował uporać się głównie w rozdziale III „Stan organizacyjny i zasięg wpływów ChSR w okresie grudzień 1919 r. – styczeń 1926 r.” Pisze jednak dość niejednoznacznie na ten temat. Raz Stronnictwo miało działać „w zasadzie wśród chłopów najbiedniejszych” (s. 41), przy czym nieco później rozumiano potrzebę pozyskania inteligencji pracującej wśród ludu (s. 41). Na następnej stronie Autor twierdzi z kolei, że członkami ChSR „byli przede wszystkim chłopci biedni: bezrolni, małorolni, a także średniorolni. Bogaci chłopci byli w stronnictwie nieliczni, ale wielu ze stronnictwem sympatyzowało”. Natomiast na s. 96 znajdujemy stwierdzenie o działalności ChSR „wyłącznie” wśród biedoty chłopskiej. W rozdz. III Autor napisał też o sposobie funkcjonowania Stronnictwa. Jego zdaniem ks. E. Okoń aż po 1926 r. kierował ChSR jednoosobowo, w sposób apodyktyczny. ChSR cierpiało na brak wykształconego aktywu. O niektórych czołowych działaczach E. Walczak mógł jednak podać więcej informacji, podobnie jak o odejściu Dąbala z ChSR (s. 48), które niezbyt trafnie określił „secesją”.

E. Walczak podjął też próbę ustalenia zasięgu wpływów ChSR, które do 1922 r. działało w Małopolsce, a później w byłej Kongresówce, głównie w województwach: lubelskim, kieleckim, białostockim i warszawskim. Autorowi nie udało się dotrzeć do dokumentów pozwalających ustalić liczbę członków ChSR, choć w książce znajduje się wiele szczegółowych danych na temat stanu organizacyjnego Stronnictwa. W tej sytuacji Autor przyjął za prawdziwą informację E. Okonia, podaną na wiecu w sierpniu 1922 r., według której Stronnictwo liczyło wówczas 15 tys. członków (s. 62). Czy wiarygodna jest też informacja o 15 tys. chłopów przybyłych na Kongres ChSR, który obradował 7 września 1924 r. w Lublinie? (s. 59). Chyba wszyscy członkowie nie przybyli na Kongres, choć ich liczba przez dwa lata zapewne się zmieniła. W rozdziale tym Autor poświęcił też sporo miejsca sytuacji wewnątrzpartyjnej (sporom, konfliktom i rozłamom) i władzom Stronnictwa.

W rozdziale IV ukazano polityczną działalność ChSR od grudnia 1919 r. do stycznia 1926 r. Według Autora ks. E. Okoń miał nie negować potrzeby budowy w Polsce państwa typu burżuazyjnego, przy jednoczesnej walce o „Polskę chłopską”, jednego z głównych postulatów ChSR (s. 72). Scharakteryzowano również poglądy Stronnictwa w sprawie konstytucji, polityki zagranicznej i w kilku innych kwestiach. Ponadto Autor podaje przykłady antyklerykalizmu ChSR (s. 83–85, 90), przy czym

jednocześnie twierdzi, że w Stronnictwie istniał „swoisty klerykalizm” (s. 83), co jest dyskusyjne. W rozdziale tym znajdujemy także informacje na temat stanowiska partii wobec mniejszości narodowych oraz kampanii wyborczej do Sejmu i Senatu w listopadzie 1922 r. Lista ChSR uzyskała 115 515 głosów, co dało Stronnictwu 4 mandaty poselskie.

W rozdziale V „Schyłkowy okres działalności ChSR luty 1926 r. – marzec 1928 r.” ukazano genezę i skutki rozłamu w Stronnictwie, który nastąpił w lutym 1926 r. Od tego czasu istniały dwa zwalczające się ugrupowania: ChSR ks. E. Okonia i ChSR Jana Dwiducha. Autor zamieścił wprawdzie podrozdział pt. „Działalność wewnątrzpartyjna i stan organizacyjny ChSR” (s. 104 i nn.), ale nie podał nawet przybliżonej liczby członków obu porozłamowych organizacji. W rozdziale tym są informacje o stanowisku ChSR wobec przewrotu majowego i pierwszych lat rządów sanacyjnych, nieudany udział ChSR w wyborach do parlamentu w marcu 1928 r. i upadku Stronnictwa, którego byli zwolennicy znaleźli się w większości w szeregach powstałego w styczniu 1926 r. Stronnictwa Chłopskiego.

W zakończeniu pracy Autor wskazał m.in. na przyczyny upadku ChSR (s. 126–127), wśród których wymienił „błędy ideowo-etyczne i taktyczno-polityczne” popełnione przez ks. Okonia w życiu osobistym i działalności politycznej (s. 127). O ile o tych drugich błędach możemy jeszcze znaleźć informacje w książce, o tyle brakuje przykładów błędów ideowo-etycznych, zwłaszcza w życiu osobistym. Bez tego trudno wyjaśnić „legendę”, która powstała wokół osoby E. Okonia, co było jednym z postulatów badawczych Autora.

Lektura książki E. Walczaka nasuwa także i inne uwagi krytyczne, takie chociażby, jak brak pogłębionej analizy działalności posłów ChSR, a zwłaszcza E. Okonia, charyzmatycznego jego przywódcy. Mimo tych uwag krytycznych i polemicznych, a także braków warsztatowych, monografia autorstwa E. Walczaka w znacznym stopniu wypełnia lukę w badaniach nad dziejami politycznego ruchu chłopskiego w Polsce. Szkoda jednak, że książka liczy zaledwie 142 strony.
